

**Poetisk monumentalitet
og om landskabsbaseret byudvikling**

Braae, Ellen Marie

Published in:
Som det blå

Publication date:
2013

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Braae, E. M. (2013). Poetisk monumentalitet: og om landskabsbaseret byudvikling. I *Som det blå: arbejder af landskabsarkitekten Torben Schønnerr* (s. 38-45). Fuglsang Kunstmuseum og Ribe Kunstmuseum.

SOM DET BLÅ

ARBEJDER
AF
LANDSKABSARKITEKTEN
TORBEN SCHØNHERR

FORFATTERE

Bente Bramming (født 1965)

Museumsinspektør, cand. theol., ph.d.,
Ribe Kunstmuseum

Ellen Marie Braae (født 1965)

Professor, Landskabsarkitekt MAA ph.d., sektion for
landskabsarkitektur og planlægning, IGN-Science,
Københavns Universitet

Ingvar Cronhammar (født 1947)

Svensk-dansk billedhugger, siden 1965 bosat i Danmark,
uddannet Århus Kunsthøjskole, 1967-1971

Tine Nielsen Fabienke (født 1970)

Museumsinspektør, mag. art., Fuglsang Kunstmuseum

Tony Fretton (født 1945)

Britisk arkitekt, stifter af Tony Fretton Architects, 1982

Peter Holst Henckel (født 1966)

Dansk billedkunstner, uddannet Det Kongelige
Danske Kunstakademi, Billedkunstskolerne, København,
1985-1992

Annemarie Lund (født 1948)

Landskabsarkitekt siden 1983, redaktør af tidsskriftet
LANDSKAB, forfatter til bl.a. *Ny Agenda – dansk
havearkitektur 2003-06*, 2008; *Dansk Havekunst III*, 2002
og *Guide til dansk havekunst*, 1997, rev. udg. 2000

Torben Schønherr (født 1943)

Landskabsarkitekt, MAA, MDL,
stifter af egen tegnestue, i dag Schønherr A/S, 1984

FOTOGRAFER

ABC Luftfoto

Bundgaardsparken s. 23, Fredensborg Slotshave s. 24,
Ledreborg Slot s. 77, Rigsarkivet s. 30, Tilsted Kirkegård
s. 23, Vestre Kirkegård s. 23

Ole Akhøj

Fuglsang Gods og Kunstmuseum s. 54-55

Per Bak Jensen

Sophienholm s. 27

Jørgen Becker-Christensen

Prismet s. 30

Karl-Dietrich Bühler

Kvinder i som pusler i/v s. 20

Christina Capetillo

Bertel Thorvaldsens Plads s. 24, 36-37, 91-93,
HEART Herning Museum of Contemporary Art s. 78-79,
Skov & Landskab SCIENCE s. 12-13, 30, Vestled s. 27,
s. 50 intv., s. 51 foth. og fnth., Østre Landsret s. 24, 36-37

Martin Dam Kristensen

Århus Festuge s. 87

Ane Juul Gram

Århus Festuge s. 86

Rikke Juul Gram

Klip-klappere i sandet s. 30

Carsten Ingemann

Herning Midtby s. 94-95, Hvidkildeområdet s. 24,
Silkeborg Slot s. 48-49

Vibeke Krogh

Vestled s. 50 fnth., s. 51 tv.

Søren Kuhn

Skive Midtby s. 107

Jens Lindhe

Dråby s. 16-17, Ledreborg Slot s. 76, Ribe Domkirkeplads
s. 31, 34-35, Sejs-Svejbæk Kirkegård s. 82-83, Vejle
Rensningsanlæg s. 27, 88-89, Vestre Kirkegård s. 8-9,
23, 97-103

Aage Lund Jensen

Sven Hansens Radio- og TV-huset i Aarhus s. 20

Erik W. Olsson

Vestled (luftfoto) s. 50

Anne Marie Ploug

Friedrich Dürrenmatt, opslag s. 110-111, opslagsstavle
s. 70-71, Torben Schønherr s. 62, skitsebøger s. 73,
Søren Ulrik Thomsen, opslag s. 74-75

Kenneth Prehn

Fuglsang Gods og Kunstmuseum s. 60-61

Mads Peder Rasmussen

Skive Midtby s. 106

Torben Schønherr

AMU-centret Holstebro s. 27, marokkanske
sandformationer s. 2-3, 126-127, Villa d'Este s. 20

Private fotos

Anton Rosens Plads s. 27, Torben Schønherr s. 10, 119

KOLOFON

Denne publikation er udgivet i forbindelse med særudstillingsprojektet *SOM DET BLÅ. Arbejder af landskabsarkitekten Torben Schønherr* Fuglsang Kunstmuseum, 20. september 2013 – 5. januar 2014
Ribe Kunstmuseum, 24. januar – 23. marts 2014

Udstilling: Bente Brønning, Tine Nielsen Fabienke, Anne Højer Petersen, Anne Marie Ploug, Christian Rasmussen og Torben Schønherr
Faglig redaktion: Bente Brønning, Tine Nielsen Fabienke, Anne Højer Petersen og Torben Schønherr
Faglig konsulent: Annemarie Lund
Redaktionel assistance: Heidi Daggy, SprogBiz

Oversættelser: SprogBiz

Grafisk tilrettelæggelse: Anne Marie Ploug og Christian Rasmussen
Produktion: We Are Popular
Omslag: We Are Popular

© Fuglsang Kunstmuseum, Ribe Kunstmuseum, Schønherr A/S.
Tortatterne, fotografierne, arkitekterne, billedkunstnerne, We Are Popular

Anses ophavsret for krævet, rettes henvendelse til Fuglsang Kunstmuseum eller Ribe Kunstmuseum

Oplag: 650
ISBN: 978-87-99118-46-6

Fuglsang Kunstmuseum
Nylstedvej 71, 4691 Toreby L, tlf. 54 78 14 14
post@fuglsangkunstmuseum.dk, www.fuglsangkunstmuseum.dk

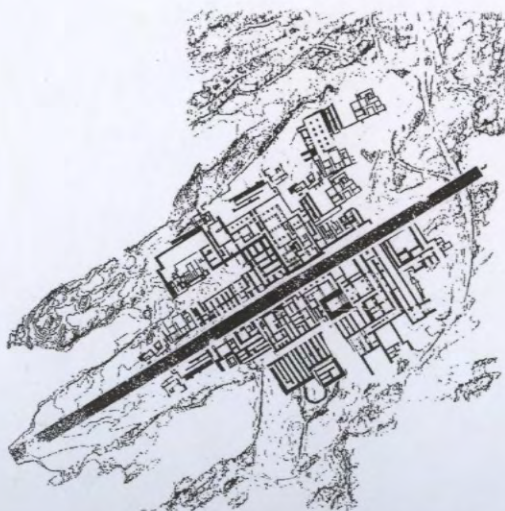
Ribe Kunstmuseum
Sct. Nicolaj Gade 1A, 6760 Ribe, tlf. 75 42 63 62
post@ribekunstmuseum.dk, www.ribekunstmuseum.dk

Schønherr A/S
Klosterport 4A, 1., 8000 Aarhus C, tlf. 86 18 69 00
Esplanaden 6C, 4.tv., 1263 København K, tlf. 33 18 61 80
ma@schonherr.dk, www.schonherr.dk

POETISK MONUMENTALITET og om landskabsbaseret byudvikling

af Ellen Marie Braae

Fornebu, Norge, forslag til by efter lufthavn, plan

Byudviklingsprojekter har gennem de senere år udgjort en stadig mere central del af tegnestuen Schønherr's arbejde. Eksisterende bydannelser skal kvalificeres i forhold til fremtidige grader af og former for vækst. Disse transformationsprojekter – hvor det foreliggende skal aflæses og bearbejdes – er ofte meget komplekse. Her formår Schønherr suverænt at omsætte de potentialer, der ligger i samspillet mellem de konkrete steders mange lag og dimensioner, mellem forskellige vidensområder og mellem form, proces og praksis. Det leder til nye fortællinger – hvor det samlede urbane landskab ofte tildeles en poetisk form for monumentalitet.

FRA BYPLANLÆGNING TIL BYUDVIKLING

I dag har vi bygget hovedparten af det, vi skal bruge de næste mange år. Derfor er udfordringen fremover ikke så meget at bygge nye byer, som at gøre dem, vi allerede har, bedre og mere tids-svarende. De skal være mere bæredygtige – økonomisk, økologisk og socialt. Det betyder, at de i økonomisk henseende skal holde på og tiltrække nye borgere, i økologisk håndtere regnvand og i social sikre interaktion mellem forskellige befolkningsgrupper. For nu at tale i overskrifter.

Vi ser et fokusskifte fra byplanlægning til byudvikling. En af de mere markante indsatser er igangsat af den tidligere franske præsident Nicolas Sarkozy. En stor, internationalt orienteret arkitektkonkurrence, *Le(s) Grand Paris* (2010), skulle give bud på Paris som regional enhed. Ti teams skulle forholde sig til bæredygtig udvikling med særlig fokus på en række overordnede temaer: identitet og symboler, infrastruktur og mobilitet samt urbanisme og tæthed. Det bemærkelsesværdige ved denne konkurrence var, at selv om de prækvalificerede teams blev ledet af internationale arkitektvirksomheder, med bl.a. tilknyttede økonomer, biologer og antropologer, var besvarelsene i høj grad landskabsarkitektfagligt orienterede. Faktisk så meget, at det efterfølgende gav anledning til en særskilt landskabsarkitektfaglig udstilling med titlen *La Ville Fertile*, den frugtbare – eller frodige – by (Ill. 1). Det siger noget om den kapacitet og de forudsætninger, som landskabsarkitektfaget har i forhold til lige netop den særlige type af omdannelsesprojekter, der givetvis vil præge byudviklingstænkningen i en rum tid.

Og det er netop dette potentiale Schønher anviser gennem en række projekter bl.a. *Billund* (1994), *Herning Midtby* (2008), *H+*, Helsingborg (2011), *Kokkedal* (2012) og *City in between*, Aalborg (2012).

Hvad er da det særlige? Er det dét, man arbejder med? Eller er det en måde at arbejde på? Det er givetvis begge dele, men lad os gå lidt tættere på. Vi taler i dag om den 'grønne' og den 'blå' by, hvor den grønne er parkerne og det omgivende landskab, mens den blå knytter sig til åer, søer og håndtering af regnvand. Det skal ses i forhold til den såkaldte 'grå' by, hvor den grønne og blå by kan løse en masse økologiske problemstillinger og danne rum om udfoldelse og social aktivitet. Det er for så vidt rigtig nok. Men problemet ved denne tilgang er, at den opretholder den opdeling af funktioner, som dels er en del af problemet ved især efterkrigstidens bydannelser, dels den landskabsbaserede byudviklings helt store potentiale. Nemlig at landskabet forstået som et sammenhængende hele netop udgør dét medium, der kan samle det fragmenterede bylandskab og skabe en ny fortælling. Det særlige består desuden af en arbejdsmåde, hvor alt det foreliggende betragtes som en potentiel ressource. Det er også en tilgang, der sammenfatter flere landskabsperspektiver til ét udsagn: naturvidenskabens maskinistiske syn på den fysiske natur, socialvidenskabens syn på naturen som ramme for menneskelig aktivitet og æstetikerens og metafysikerens syn på naturen som 'fri' og formålsløs.

(Ill. 1)
Temaet for udstillingen
La Ville Fertile (2011)
er en genfortolkning
af forholdet mellem
naturen og det urbane

BYEN SOM SIT EGET MONUMENT

Billundprojektet er tilbage fra 1994 og væsentlig anderledes end de øvrige projekter, idet hele klimatilpasningsdelen, som fylder meget i de senere projekter, ikke indgår.¹ Forholdet mellem Billund og Lego er som hønen og ægget. Hvem kommer af hvem? Og hvordan samles det rumligt og funktionsmæssigt spredte Billund til en by med en egen identitet? Med slet skjult reference til Lego-virksomhedens verdenspatent, legoklodsen, foreslås en grid- eller kvadratnetsstruktureret plantning af søjleelm (Ill. 2). Den kvadratiske planfigur samler de byplanmæssige fragmenter, der tilsammen udgør, hvad man kan kalde Billund Bymidte. De på planen spinkle prikker skal, i takt med at elmetræerne vokser sig store, rejse hele bymidten op over den flade, midtjyske slette. Give byen en identitet, og gøre byen til sit eget vartegn.

Et tilsvarende grundtema gennemspilles med forslaget til Herning Midtby 14 år senere.²

I mellemtiden er spørgsmålet om lokal identitet for alvor blevet et vigtigt tema, og konkurrencerne herom tilsvarende fokuserede. 'Herning i Verden' hedder en af projektforslagets deloverskrifter på betegnende vis. Forslaget byder på en 'Medina', en vild kvadratisk figur, der skal svæve hen over og samtidigt definere Herning bymidte (Ill. 3). Men under dette ligger et godt, solidt projekt så at sige. Et klassisk byrumsprojekt, der udpeger en rumlig hovedstruktur og i belægningsmønstrene fortæller historien om byen i bevægelse, byen, hvor alting strømmer (Ill. 4). Forslaget er i udpræget grad visuelt og visionsbåret. Det forsyner den

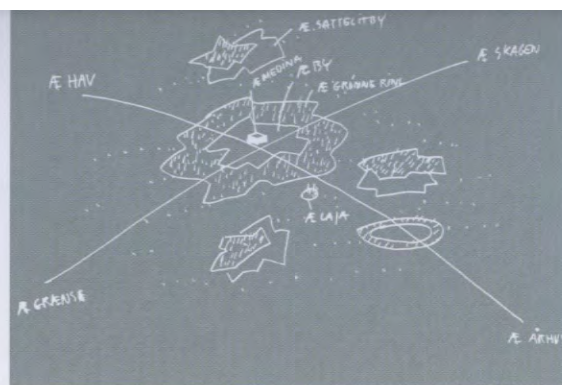
flade, demokratiske, men også udflydende nye by med en monumentalitet og symbolik, der vil stå stærkt i erindringen hos enhver, der stifter bekendtskab med det nye Herning – fysisk eller medieret gennem fagtidsskrifter og turistbrochurer. Udgangsreplikken er da også et citat af den italienske journalist og forfatter Italo Calvino (1923-1984) fra *De usynlige byer* (1972) – de erindrede byers ukronede bibel.

I begge projekter er det centrale greb etablering af et 'objekt', der er så stort, at det forvandler den nutidige fragmenterede by til størrelser, der med ét enten ligger indenfor eller udenfor, enten er en del af eller ikke-en-del af den nye monumentale enhed. Disse temaer – megaskalaen, de ikoniske figurer, det destabiliserede centrum og negativets centralitet – introducerer en landskabelig monumentalitet og en måde at indstifte betydning på, som trækker referencer tilbage til land art-eksperimenter. En væsentlig forskel er imidlertid, at mens 1960'erne og 1970'ernes land art ofte blev udviklet i ørkenlignende omgivelser med svagt kulturtryk, skal strategierne i Schønherrns projekter netop fungere og virke i en kulturel heterogenitet.

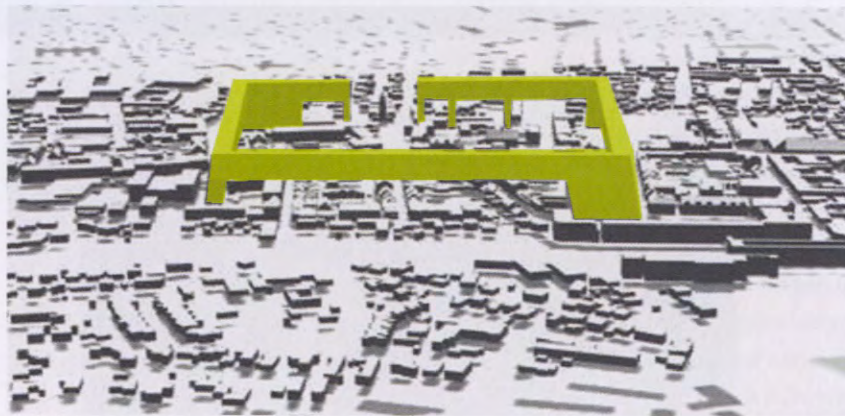
FLUX, PROCES OG OPEN-END

Et af samtidens centrale byudviklingstemaer er spørgsmålet om, hvordan vi får naturen og byens systemer til at fungere bedre sammen. Naturvidenskabens forståelse af naturens systemer som målbare, forudsigelige og mekanistiske danner en indgang til den ene del af spørgsmålet. Indtil for ganske nylig har økosystemer været

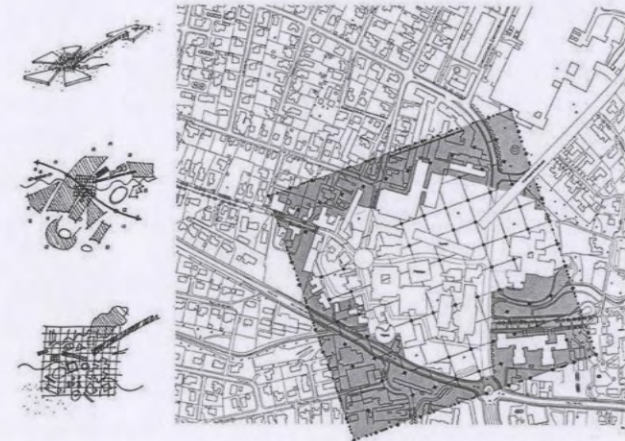
noget, man har studeret på behørig afstand af byen, men vores forestilling om relationen mellem natur og mennesker, mellem landskab og byer, har forandret sig markant over de(t) seneste årti(er). Det betyder, at idéen om, at landskabet uden for de bymæssige områder i økologisk henseende skulle kompensere byen, er afløst af spørgsmålet om, hvordan man lokalt kan skabe en hensigtsmæssig sameksistens. De senere års voldsomme regnskyl har accelereret denne ambition. Det primære formål med den stort anlagte Kokkedalskonkurrence, som Team Schønherr vandt i 2012, var at undgå fremtidige regnvandsoversvømmelser af udsatte bydele.³ På forbilledlig vis udvikles en strategi, hvor vandet forsinkes overalt i området, så afløbssystemer og åer sikres mod overbelastning. Men teamet går et par skridt videre og peger på de potentialer, der ligger i konsekvent og overalt at tænke synergi mellem klimatilpasning, natur og byliv. Foruden en avanceret regnvandshåndtering, der bygger på mange lokale analyse og så at sige 'løser problemet', anviser teamet, hvordan vandet kan udgøre det stof, der binder alting sammen. Dette er den anden indgang til samspillet mellem naturens og byens systemer. I krydsfeltet mellem de to finder vi grundkonceptet for den landskabsbaserede byudviklingstænkning. På én gang pragmatisk, biovidenskabeligt funderet og visionært, sanseligt appellerende. Denne kombination spænder fra hovedgreb og ned til de små detaljer, hvor man kan læse 'det store' i 'det små': Et studium af forslagets irregulære belægningsmønstre fremkalder en oplevelse af, at naturen så at sige 'træder op' mellem bygningerne og synliggør det flux,

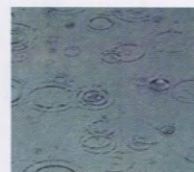
Idéskitse, Herning – den levende by

(III. 3) Medinaen i Herning er en svævende 'by' med fire indbyrdes forskellige længer

(III. 2) Forslag til Billund Bymidte
En allé, Fremtidens Boulevard, forbinder det nye
Billund med lufthavnen, porten til verden

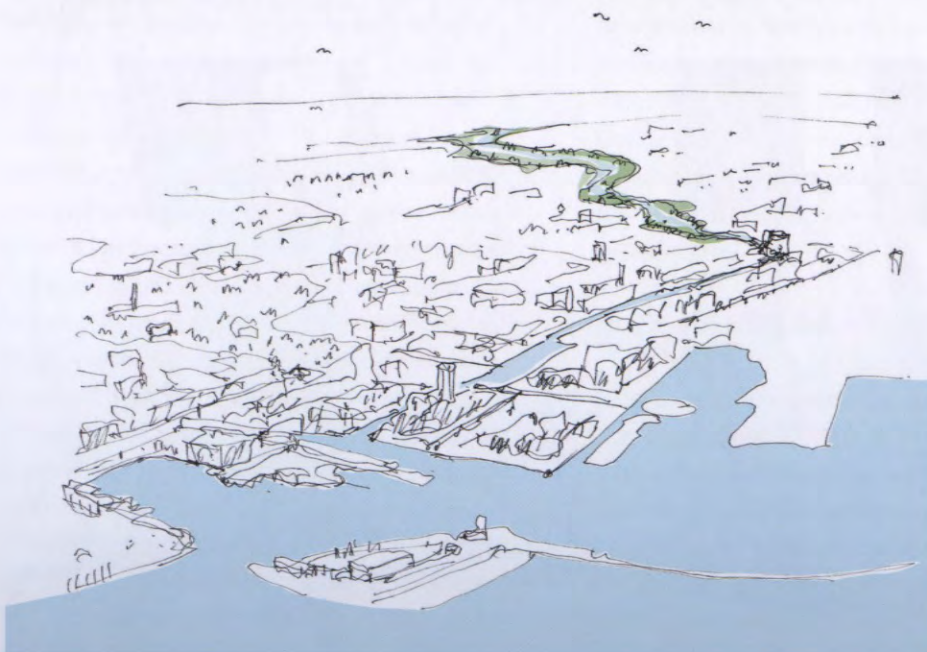

(III. 4) Belægningerne afspejler såvel flowretning
som skala for de gader og stræder, torve og
pladser, de indgår i

(III. 5) Bag visualiseringernes lette og legende stemning ligger en grundig bearbejdet strategi for overfladebaseret håndtering af regnvand i Kokkedal

(III. 7) Hver fase i H+ lægger et nyt, komplekst lag til samtidig med, at grundlaget for den næste større indsats forberedes

(III. 6) I Helsingborg skaber industriens tilbagetrækning mulighed for at etablere store, nye sammenhænge i den eksisterende by

som byplanlægningen i 1970'erne bevidst overså i tiltro til ingeniørvidenskabens kontrol. Forslaget som helhed rummer dette overskud af på den ene side velordnede diagrammer, som pragmatisk redegør for de mange tal, detaljer og diagrammer, og på den anden disse blåtonede visualiseringer, der fremkalder det lette og drømmeagtige – visionen – historien om historien (Ill. 5).

Men én ting er at beherske naturens flux. Også byudvikling har vist sig at være en dynamisk størrelse, der er svær at sætte på formel. Den hollandske byplanlægger og arkitekturteoretiske fornyer Rem Koolhaas (født 1944) går så langt som til at sige, at byen i dag er underlagt naturens – underforstået uudgrundelige – love og ikke længere kulturens.⁴ Dermed dæmoniserer han ikke alene byens udviklingslogik, han udvisker også tidligere autoritative forklaringsmodeller af social, økonomisk eller kulturhistorisk karakter. I det lys ville man ikke slippe godt fra Schønherr's ambition om i det store *H+* projekt til Helsingborg at designe en udviklingsstrategi – og dermed begive sig af med at designe en fremtidig byudvikling.⁵ I *H+* projektet er 'tiden' den vigtigste byggesten i udviklingen af *Den tolerante by*. Forslaget kommer med et komplekst og mangefaset bud på, hvordan en større del af byen kan gentænkes efter industriens tilbagetrækning (Ill. 6). Med sikker udpegning af større bylandskabelige træk og værdier udvikles en lokalt forankret værktøjskasse, der, udover at håndtere de mange bykvaliteter, tilbyder 'det der ekstra'. Ikke kun 'løses' hvert af de mange temaer, der skal fungere, for at bydelen fungerer, de bringes også i indbyrdes dialog. Og oven i det hele bygges en

lokalt forankret fortælling op. En fortælling om den tolerante by, der udgør det ekstra lag: Visionen. Den store fortælling. Projektet skaber en stor troværdighed, når de mange aspekter, tilvalg og fravalg stille og roligt forklares og underbygges – uden hverken at tale projektet op eller tale ned til læseren. Her foreslås det, at udviklingen af Helsingborgs havnefront igangsættes nærmest havet og trinvist bevæger sig op langs floden. Den bevægelse er organiseret som et dobbelt-perspektiv: Senere stadier forberedes gennem en landskabelig byggemodning samtidig med, at det konkrete fokusområde udvikles (Ill. 7). Som læser efterlades man med en fornemmelse af, at hvert stadiet i princippet er open-ended og alligevel et sluttet hele i kraft af den forkultivering, der er en integreret del af projektet.

ET AFSÆT I DET FORELIGGENDE

Det sidste projekt i en efterhånden længere række byudviklingsprojekter er *City in Nature* med Rikke Juul Gram som designansvarlig.⁶ Det er stort i såvel omfang som kompleksitet og forholder sig til den fremtidige udvikling af forstaden Aalborg Øst (Ill. 8). Valget af temaer og antallet af parametre er mange, og de forklares enkelt og direkte. De er imidlertid styret af en vision om at gentænke den måde, vi bosætter os på (Ill. 9). Der arbejdes konsekvent med såvel naturgenopretning som fortætning, og på tværs af by- og landzoneloven undersøges det, hvordan vi kan skabe nye sammenhænge mellem bebyggelse og natur. Bæredygtighed forstås ikke kun som

et spørgsmål om noget målbart, om kontrol med regnvand, om at dæmme boligområderne inde i forhold til et landbrugslandskab. Det ses som et spørgsmål om at skabe større samhörighed for den enkelte person med naturen. Landskabet inde i bebyggelserne ses i sammenhæng med landskabet udenfor (Ill. 10). Grænser artikuleres og nuanceres. Forbindelser etableres. Heri ligger projektets vision.

Derudover er det værd at hæfte sig ved, at dette projekt, og mange af de foregående projekter, bygger på en særlig læsning af steder, små og store urbane landskaber, som lægges til grund for det videre arbejde. For nok formulerer projekterne alle en vision, noget der peger ud i fremtiden, men denne vision vokser ud af dét, der allerede er. Det er en inkluderende tilgang, hvor intet er for stort, for småt, for skævt, for gråt til at inddrages i den synergi-maskine, som samorkestreringen af de mange landskabsperspektiver retteligen er. Det er i samspillet mellem landskabet som *form*, *proces* og *praksis*, at det som medium for alvor folder sit potentiale ud. Men det kræver et blik, der er i stand til at holde disse aspekter i spil på samme tid. Et blik, der kan håndtere landskabets mange – og indimellem indbyrdes modstridende – roller og omsætte dem til en fortælling, en vision. Det er, hvad vi, inden for arkitektfaget traditionelt, kalder hovedgreb. Pointen er imidlertid den, at hovedgrebet ikke kan rummes i en fysisk plan alene. For nok afspejler det som *form* sig i en plan. Men det ligger også som *proces* i en forståelse af udviklingsforløb og naturkredsløb og som *praksis* i en ny kultiveringsform, der har blik for *alle* de stedlige potentialer.

DET STORE I DET SMÅ – DET HELE I ET LANDSKAB

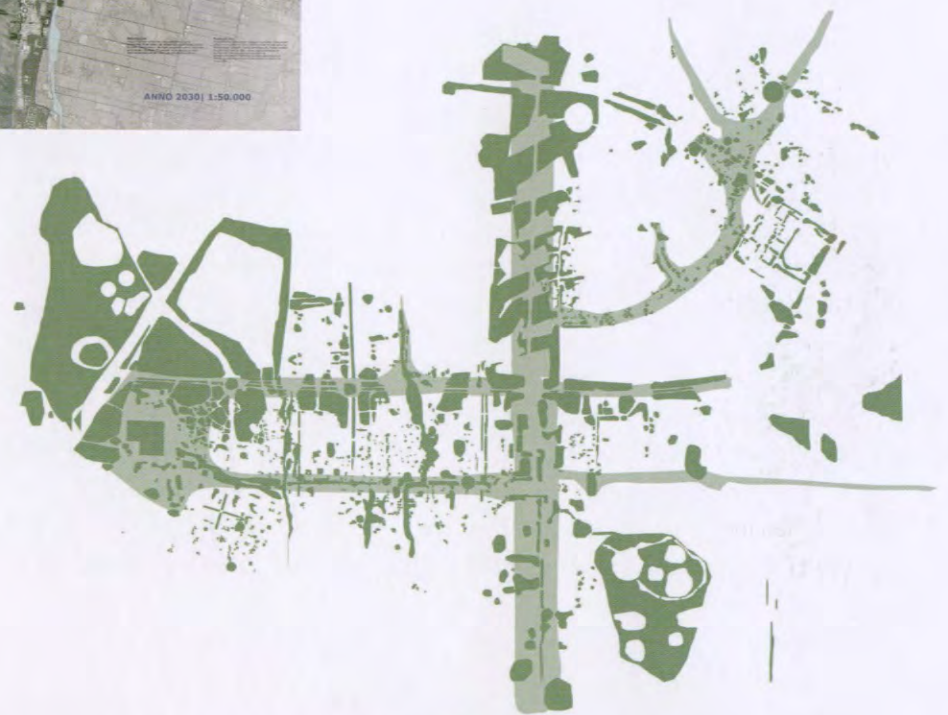
Den tyske kunsthistoriker Hans Sedlmayr (1896-1984), har i *Verlust der Mitte* (1948) beskrevet, hvordan den engelske landskabshave opstår omkring 1720 i bevidst opposition til den franske have. Efter 1760 går den engelske landskabs-have sin sejrsgang gennem hele Europa, og som kunstart bliver den førende. Den rummer både arkitekturen og skulpturen, ligesom arkitekturen rummer billedkunsten, ornamentet og skulpturen. Selvom nutidens landskabsbaserede byomdannelsesprojekter ikke er engelske landskabshaver, hverken i forhold til det filosofiske grundlag eller den faktuelle æstetiske fremtræden, så benytter de begge landskabet som samlemedium og rummer i sig bidrag fra flere professioner. Gennem en landskabelig bearbejdning kan de både assimilere de mangeartede og indimellem modsatrettede aspekter og orkestrere det til en form for sanselig enhed, der rummer både poesi og udsigelseskraft. Men det kræver, at nogen er i stand til at samle de mange tilgange og ikke blot stille dem side om side – sådan som efterkrigstidens byplanlægning gjorde – men at få dem til at virke og spille sammen. Det gælder de mange fagområder og de mange perspektiver, de hver for sig har på det landskab, som de agerer i og med. Og det er denne sammenfatning, denne vision, dette narrativ, der løfter Schönherrs bytransformationsprojekter op over de flestes.

NOTER

- 1 Konkurrenceprojektet er udarbejdet af Torben Schønherr og Ellen Marie Braae.
- 2 Konkurrenceprojektet er udarbejdet af Schønherr A/S og Søren Jensen Rådgivende Ingeniørfirma.
- 3 Konkurrenceprojektets fase 1 og 2 er udarbejdet af Schønherr A/S, BIG og Rambøll.
- 4 IN "The city is subordinate to natural laws, no longer to cultural laws", i *Sikkens Foundation*, "1995 Mondrian Lecture. Rem Koolhaas", www.sikkensfoundation.org/en/lezing/koolhaas.html tilgået 25.05.2013.
- 5 Konkurrenceprojektets fase 1 og 2 er udarbejdet af Schønherr A/S, Adept Architects, FB Engineering AB, Via Trafik, Transsolar Climate Engineering, General Public Agency, Cultural Planners, Jens Kvorning, byplanlægger og professor, Bjarne Boye Nielsen, BBN Consult.
- 6 Konkurrenceprojektets fase 1 og 2 er udarbejdet af Schønherr A/S, BIG, Rambøll UK, Active City Transformation, Tredje Natur, Analysehuset BBN CONSULT, Malene Freudendal-Pedersen, Institutet for Fremtidforskning.

(Ill. 9) Graveringen illustrerer et udforskende og aktivt forhold til naturen, og det indgår som primært referencebillede for *City in Nature*-forslaget. Det prydede forside af en tidlig udgave af Sir Francis Bacons (1561-1626) utopiske roman *The New Atlantis* (1627)

(Ill. 10) I analysen af et delområde bliver små som store, urbane som agrare åbne rum inddraget i udviklingen af en strategi, der skal samle og skabe forbindelse på tværs af eksisterende bydannelser og agerdyrkningslandskabet